

ZASEBNO JE POLITIČNO: ASIMETRIČNA DELITEV GOSPODINJSKEGA IN SKRBSTVENEGA DELA TER PROFESIONALNO ŽIVLJENJE ŽENSK IN MOŠKIH V POLITIKI**

Povzetek. Analiza političnega v Sloveniji izhaja iz predpostavke, da specifične usakdanje prakse v politiki temeljijo na tradicionalni definiciji vlog v javnem in zasebnem življenju, jih utrjujejo in s tem ovirajo enako-pravno sodelovanje žensk in moških v tej sferi javnega življenja. Z analizo intervjujev s političarkami in politiki, ki delujejo na državni ravni, avtorici in avtor ugotavljajo, da na ravni pričakovanj in dejanskih praks obstaja in deluje spolna pogodba, ki se kaže v asimetrični obremenjenosti politikov in političark z obveznostmi v zasebnem življenju. Politika v Sloveniji je izrazito maskulinizirana profesija, v katero se ženske in moški vključujejo tako, da se prilagajajo obstoječi strukturi, ki se ne spreminja v korist boljšega usklajevanja zasebne in profesionalne sfere ter skladno s tem večjega upoštevanja zasebnih življenj pripadnikov in pripadnic profesije.

Ključni pojmi: spol, politično, usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja, gospodinjsko delo, skrbstveno delo, družina

Uvod

Konceptualno-teoretični okvir našega dela je konstruktivistični pristop k analizi spolno določenih identitet in področij družbenega delovanja (DeBeauvoir, 1999–2000; Jogan, 1990; Oakley, 1974; Risman, 2004). S sloganom »osebno je politično« je feministična kritična analiza političnega opozorila na vpliv družbene strukture na osebna življenja in zahtevala radikalno redefinicijo političnega, da bi jo vključilo v osebne in intimne izkušnje in odnose. V članku analiziramo slovensko politično življenje v odnosu do

* Dr. Aleksandra Kanjuo-Mrčela, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede; Iztok Šori, raziskovalec na Filozofski fakulteti; Jasna Podreka, mlada raziskovalka na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

zasebnega ter želimo prispevati k razumevanju prepletanja strukturnih in individualnih dejavnikov vključenosti moških in žensk v politiki. Menimo, da specifične vsakdanje prakse v politiki temeljijo na tradicionalni definiciji spolno določenih vlog v javnem in zasebnem življenju, jih utrjujejo in s tem ovirajo enakopravno sodelovanje žensk in moških v politični profesiji.¹ To je skladno s prakso in pričakovanji večje obremenjenosti žensk s skrbstvenimi in gospodinjскими obveznostmi v zasebnem življenju, ki prav tako ovira enakopravno sodelovanje moških in žensk v politiki.

Analize načinov/strategij doseganja enakopravnosti spolov v javni sferi (gospodarstvu, politiki) in še posebej na najvišjih položajih odločanja razlikujejo med tremi pristopi (Acker, 2003; Adler, 1987; Kanjuo-Mrčela, 1996; Kolb et al., 2003):

1. omogočiti več ženskam vključevanje v nespremenjeno (moško dominantno) strukturo;
2. spreminjanje strukture, da bi se vanjo lahko vključile ženske s svojimi specifičnimi lastnostmi in zaradi njih;
3. dekonstrukcija strukture in tradicionalnih spolnih vlog, ki bi posameznikom in posameznicam omogočila enakopravno sodelovanje v vseh sferah družbe.

Squires (2009) v analizi pristopov k spolu v politični teoriji govori o strategiji »vključitve« (vključevanju žensk v politično, ki temelji na zahtevi po spolni nevtralnosti), strategiji »obrata« (ki temelji na prepoznavanju specifik ženske identitete in preoblikovanju političnega, da bi postalo bolj odprto za spolno zaznamovano specifičnost) ter strategiji »premestitve« (poudarja vlogo političnega pri oblikovanju spolno določenih identitet). Tri strategije ponazarja s sklicevanjem na K. Ferguson, ki povzema razlikovanje s tremi področji problematizacije: problem je izključenost žensk, problem so moški ali pa problem postane »sam spolno zaznamovan svet« (Ferguson v Squires, 2009: 12). Strategija premestitve razume politično določenost spola kot strukturno določeno neenakost ter rešitev vidi v dekonstrukciji obstoječih spolnih identitet in ukinjanju diskurzivnih režimov, namenjenih vzpostavljanju teh identitet. V luči teh treh pristopov bomo analizirali dejavnost žensk in moških v politiki na državnem nivoju v Sloveniji ter s tem povezane načine, s katerimi političarke in politiki usklajujejo zasebno in profesionalno življenje. Z analizo želimo prispevati k razumevanju načina spreminjanja spolne določenosti politične profesije, ki bi povečala enakopravnost spolov.

¹ *Politiko razumemo kot profesijo, saj je to »poklic, ki mu je v družbi uspelo doseči visok status in avtonomijo na osnovi specifičnega strokovnega znanja« (Watson, 1995: 222).*

Asimetričnost zasebnega in maskuliniziranost političnega življenja: dosedanje analize

Po spolu asimetrično, torej tradicionalno delitev gospodinjskega in skrbstvenega dela med spoloma analizirajo in potrjujejo številne raziskave, tako tuje (Drobnič in Rodriguez, 2011; Hochschild, 2003; Rosenthal, 2001; Wajcman, 1998) kakor slovenske (Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2007; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2011; Renner et al., 2005; Sedmak in Medarič, 2007; Ule et al., 2003). Vse navedene raziskave ugotavljajo, da se ženske bistveno pogosteje kakor moški srečujejo s težavami, povezanimi z usklajevanjem zasebne in poklicne sfere. Ob tem je sicer pomembno poudariti, da je v zadnjih desetletjih prišlo tudi do pomembnih sprememb na normativni ravni ter v vsakdanjih življenjih žensk in moških k bolj enakopravni spolni delitvi vlog/obveznosti v zasebni sferi. Družinske politike in politike enakosti spolov spodbujajo večjo vključenost moških, zlasti pri skrbi za otroke (Humer in Kuhar, 2010; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2007; Kanjuo-Mrčela et al., 2009; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2011; Renner et al., 2005). V družinah se "novo očetovstvo" kaže predvsem na ravni vrednot, stališč, pomoči partnerkam, saj se v praksi aktivno očetovstvo navezuje predvsem na nego in igro z otroki, manj pa se kaže v večji participaciji moških pri drugih oblikah skrbstvenega in zlasti gospodinjskega dela² (Humer in Kuhar, 2010; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2007; Kanjuo-Mrčela et al., 2009; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2011; Renner et al., 2005).

Študija o porabi časa v 14 evropskih državah je pokazala, da so ženske v Sloveniji v samem vrhu po številu ur, ki ga porabijo za gospodinjska in skrbstvena dela (Aliaga, 2006). Nadpovprečno količino časa porabijo za pripravo hrane, pomivanje posode, čiščenje in vzdrževanje, likanje in vrtnarjenje. Tudi moški so v Sloveniji po porabi časa za delo doma visoko na vrhu lestvice, vendar zanj še vedno porabijo 2 uri in 18 minut na dan manj kot ženske (Aliaga, 2006: 3). Ugotovitev, da imajo ženske dobro uro prostega časa na dan manj kot moški (Aliaga, 2006), ne kaže njegove kakovosti, saj študije o porabi časa pogosto temeljijo na izkušnjah in podmenah moških (Bryson, 2008). Prosti čas žensk je namreč pogosto umeščen med različne skrbstvene in gospodinjske obveznosti in zato bolj fragmentiran (Bittman in Wajcman, 1999). Medtem ko je v Sloveniji razlika v porabi časa za neplačano delo med ženskami in moškimi nadpovprečno visoka (Aliaga, 2006: 3), razlik pri plačanem delu praktično ni. Zaposlenost žensk je namreč nad povprečjem EU (pri čemer gre večinoma za zaposlitev za polni delovni čas)

² Ena od analiz je pokazala, da je treba med ovirami za večje vključevanje očetov v delo doma v Sloveniji upoštevati več družbenih dejavnikov: ukoreninjenost ideologije tradicionalne družine in družinskih vlog; ideologizacijo materinstva; za slovenski kulturni prostor značilno močne in razvite širše družinske oz. sorodniške mreže; spremenjene možnosti dela in zaposlovanja (Renner et al., 2005: 65).

(European Commission, 2009: 2), zaposlenost mater predšolskih otrok pa je najvišja v Evropi (Eurydice, 2009: 66). Ob tem ženske šestkrat bolj pogosto kot moški izostajajo od dela zaradi nege družinskih članov in članic (Vlada RS, 2005: 6). Ženske tudi sprejemajo vlogo prve skrbnice otrok in doma. O delitvi gospodinjskega dela se na primer s partnerjem najmanj enkrat na teden ne strinja 5,1 odstotka žensk, kar je pod evropskih povprečjem (na Finskem, kjer je ta delež najvišji, je tako odgovorilo 10,3 odstotka žensk) (ESS2-2004, ed. 3.1). Ženske so torej (tudi) v Sloveniji precej podvržene ideologiji »super žensk/mam« (Brannen in Moss, 1991; Hochschild, 1990), kjer zaposlena mati »naredi vse«. Prakse usklajevanja dela in družine večinoma še vedno temeljijo na podmeni tradicionalnih spolnih pogodb – implicitnih družbenih pogodb med ženskami in moškimi o tem, kaj so njihove vloge, obveze in pravice (Duncan, 1996). Ideološko, kakor tudi strukturno se ženskam pripisuje primarna odgovornost za delo v zasebni in moškim v javni sferi (Conway, 2001: 231; Falter Mennino in Brayfield, 2002: 230; Phillips, 1991; Shvedova, 2002).

Številne raziskave opozarjajo, da so tradicionalno uveljavljeni vzorci delitve gospodinjskega in skrbstvenega dela ovira ženskam za aktivno udeleževanje v javnem življenju (Budig in England, 2001; Ferree, 1991; Gornick et al., 1998; McKay, 2007; Wajcman, 1992), še posebej v politiki. Ker so ženske v Sloveniji v primerjavi z drugimi v EU nadpovprečno izpostavljene dvojnemu bremenu usklajevanja plačanega in neplačanega dela, so njihove možnosti, da bi se ukvarjale s politiko, močno omejene. Deloma to tezo potrjujejo podatki o nesorazmerni prisotnosti žensk v slovenski politiki, ki je v parlamentu šele na zadnjih volitvah dosegla tretjino, medtem ko je v vladi padla na minimum. V ZDA so prve raziskave to povezavo potrdile že v 70. letih 20. stoletja (med prvimi Gluck Mezey, 1978; Lee, 1976). V Nemčiji je konec 80. let uvajanje strankarskih spolnih kvot s skepticizmom spremljala Eva Kolinsky (1989) in napovedala, da bo njihov uspeh omejen prav zaradi tega, ker bodo vstop žensk v politiko še naprej omejevale obveznosti doma, odvrčale pa jih bodo tudi tradicionalno moško zaznamovane politične strukture. Kasneje je več raziskav potrdilo njena predvidevanja (Davidson-Schmich, 2007; Elder, 2004; McKay, 2007; McKay, 2011).

Uveljavljeni načini in organizacija dela v politični sferi so izrazito nenaklonjeni usklajevanju profesionalnih in zasebnih obveznosti. Dnevne in tedenske rutine so naporne in nepredvidljive, pri čemer številna formalna in neformalna srečanja potekajo ob večerih ali vikendih; ob rednem delu v parlamentu ali na ministrstvu se pričakuje tudi sodelovanje pri strankarskih dogodkih, v volilnih kampanjah in siceršnja širša družbena aktivnost (Davidson-Schmich, 2007; McKay, 2007: 382–387). Več kot 75 odstotkov političark in politikov v Belgiji je na primer poročalo, da delajo 60 ali več ur na teden, medtem ko je tako trdilo le 10 odstotkov menedžerk in menedžerjev v

gospodarstvu; številni so o tem poročali s ponosom, s čimer so reflektirali kulturno vrednoto, da celodnevno delo odraža predanost in da je le tako mogoče opravljati vodstvene funkcije (Lyon in Woodward, 2004: 210–211). Raziskave opozarjajo, da imajo prav dolgi delovniki velik vpliv na spolno strukturo poklicev in da negativno vplivajo predvsem na ženske (Halford in Leonard, 2006: 27–28; Kanjuo-Mrčela in Černigoj-Sadar, 2011). Politika sodi med poklice, v katerih je pričakovano izrazito podrejanje zasebnega življenja poklicnemu. Tradicionalno so zato v politiko (posebej na najvišje in najzahtevnejše položaje) vstopali moški, ki so prepuščali skrb za gospodinjstvo in starševske obveznosti svojim partnerkam.

V takšnem profesionalnem okolju se ženske, ki imajo družino, soočajo z »materinskim zidom« – težkimi odločitvami, s katerimi se moški ne srečujejo in ki lahko ženske odvrnejo, da bi sploh kandidirale za politično funkcijo (McKay, 2007: 387). Ker ženske pri odločitvi o vstopu v politiko bolj upoštevajo potrebe družine kot moški (Elder, 2004: 45), ni nenavadno, da raziskave iz različnih držav ugotavljajo nadpovprečen delež samskih žensk in žensk brez otrok v politiki, medtem ko živi velika večina politikov v partnerski zvezi in ima otroke (Gluck Mezey, 1978: 494; Hoecker, 1994; Lawless in Fox, 2005; Lyon in Woodward, 2004: 210; Thomas, 1994). Političarke, ki imajo otroke, v povprečju v politiko vstopajo starejše, ko so otroci že večji ali odrasli, kar ponovno vpliva na njihove kariere, saj imajo manj političnih veščin in zvez, da bi lahko enakovredno tekmovala s političnimi kolegi (Gluck Mezey, 1978; McGlen, 1980). Analize sicer kažejo, da naraščanje deleža samskih žensk in žensk brez otrok v splošni populaciji trenutno še rešuje stranke pri izpolnjevanju kvot na kandidatnih listah (Davidson-Schmich, 2007: 402), a kot opozarja McKay (2007), te niso nujno »kritična masa« vseh žensk, ki bi bile potrebne v politiki.

Raziskave so doslej pri ženskah, ki imajo družino in so uspešne v politiki, identificirale več dejavnikov, ki olajšujejo usklajevanje obeh sfer: močno podporo partnerja, plačano pomoč pri skrbstvenem in gospodinjstvenem delu, izjemno trdo delo in v nekaterih primerih premožno družinsko ozadje (Geißel, 2000; McKay, 2001: 18; McKay, 2007: 387). Razvidno je torej, da je uspešnost v politiki večinoma odvisna od podporne mreže v zasebnem življenju, nekatere raziskave še posebej izpostavljajo pomen podpore partnerja (Kolinsky, 1989; Lawless in Fox, 2005; Lyon in Woodward, 2005). Lyon in Woodward (2004: 206) pri razlaganju obstoječih neenakosti na položajih odločanja opozarjata na spolno zaznamovano asimetrijo, ki moškim dopušča, da mobilizirajo ženski altruizem, medtem ko ženske v najboljšem primeru dosežejo, da z moškimi delijo gospodinjstvo in skrbstveno delo ali plačajo komu drugemu, da ga opravi. Lawless in Fox (2005: 62) sta za ZDA na primer ugotovila, da tudi v družinah, kjer delata kariero oba partnerja, ženske še vedno opravijo večino gospodinjstvenega in skrbstvenega dela.

Ženske, ki so uspele prodreti v politiko in imajo družino, se srečujejo tudi s predsodki, s katerimi se politiki ne srečujejo. Tudi če jim usklajevanje dobro uspeva, ne dosegajo družbeno pričakovanega ideala »dobre matere«. Tako so po eni strani deležne kritik, če zaradi družinskih obveznosti ne morejo sodelovati na vseh političnih dogodkih, po drugi pa, da zanemarjajo otroke in družino, če so nenehno prisotne v javnosti; nemške političarke so poročale, da so takšne kritike doživljale tudi od drugih žensk v politiki (McKay 2001: 19; McKay, 2007: 383).

Politika je torej maskulinizirana profesija, ki še vedno odraža spolne vloge, prežete s tradicionalnim vedenjem in življenjskim stilom moških, ter predpostavlja zagotovljeno podporo v zasebni sferi (McKay, 2011: 18; Shvedova, 2002: 3). Ženske tega sveta »niso kreirale ali soustvarjale, niso postavljale pravil igre, ta so obstajala že pred njihovim vstopom« (Antić-Gaber, 2007: 120). Ena bistvenih značilnosti maskuliziranih poklicev je ta, da zaposleni v njih delajo več kompromisov v zvezi z družino in manj kompromisov v zvezi z zaposlitvijo, v primerjavi z integriranimi poklici (v katerih je prisotno enako število moških in žensk); ne glede na to, ali maskulinizirane poklice zasedajo moški ali ženske, je zanje značilno, da so manj prilagodljivi za usklajevanje dela in družine, ker se bolj prilagajajo pričakovanim vzorcem obnašanja spolov (Falter Mennino in Brayfield, 2002: 250). Zato je mogoče sklepati – glede na spolno zaznamovane tradicionalno pričakovane in pogosto ponotranjene vloge – da politika odvrča ženske, ki imajo družino; pa tudi moške, ki v svoji družini ne želijo prakticirati izrazito asimetrične delitve neplačanega dela.

V nadaljevanju bomo empirično preverjali tezo, da na prisotnost in delovanje žensk in moških v maskulinizirani politični profesiji vplivata pričakovana in dejanska asimetrična delitev gospodinjanskega in skrbstvenega dela.

Usklajevanje zasebnega in profesionalnega življenja političark in politikov v Sloveniji

Predstavljamo rezultate analize intervjujev s slovenskimi političarkami in politiki, ki so delovali na najvišjih političnih položajih na državni ravni (poslanke in poslanci, ministrice in ministri) v mandatnem obdobju 2008–2011. Analiza je del raziskave Usklajevanje zasebnega in profesionalnega življenja kot ovira za številnejšo prisotnost žensk v politiki, s katero želimo identificirati glavne ovire, ki ženskam preprečujejo prodor v politiko (glej Uvodnik v tematsko številko). Vprašanja v polstrukturiranih intervjujih so se nanašala na različna področja in obdobja življenja, med katerimi smo največji poudarek posvetili neposrednemu usklajevanju zasebnega in političnega delovanja. Pri analizi smo upoštevali naslednje spremenljivke: spol, partnerska zveza, starševstvo, starost otrok.

Intervjuvali smo 18 političark in 14 politikov. Povprečna starost vseh intervjuvanih političark in politikov je bila v času intervjuja 49,9 leta. Političarke so bile v povprečju malo starejše (50,3 leta) od politikov (49,4 leta). Med 18 političarkami jih 10 živi v partnerskem razmerju, 8 živi samih (vdove, samske ali ločene, ločena gospodinjstva). Med politiki je bila struktura bistveno drugačna, saj med štirinajstimi politiki živi sam samo eden, vsi drugi živijo v zakonski zvezi ali v partnerskem razmerju. Od 18 intervjuvanih političark jih je 12 imelo otroke, večinoma po enega ali dva, le ena političarka ima tri otroke. Med intervjuvanimi politiki je bil brez otrok eden. Med njimi prav tako prevladujejo tisti, ki imajo enega ali dva otroke, dva imata po tri otroke in eden 6 otrok. V povprečju so med vsemi intervjuvanci imele političarke manj otrok kakor politiki (1,11 in 2 otroka). Pregled starosti otrok ob prvem aktivnem političnem udejstvovanju politikov in političark pokaže, da so političarke z otroki vstopale v politiko, ko so bili že nekoliko starejši: običajno izven predšolske dobe. Tako sta samo dve političarki ob vstopu v politiko imele po enega predšolskega otroka, medtem ko je kar šest politikov imelo v času svojega prvega vstopa na politično funkcijo enega ali več predšolskih otrok. Dva med temi sta v politiko vstopila kmalu po rojstvu otroka. Sedem političark je svoj politični angažma pričelo, ko so imele šoloobvezne otroke. Večinoma so otroci bili starejši od 10 let ali že v srednji šoli. Le dve poslanki sta imele otroke starega manj kot 10 let, na začetku osnovne šole. Med poslanci je bilo šest takšnih, ki so imeli ob vstopu v politiko enega ali več šoloobveznih otrok. Tri političarke in samo en politik so v politiko vstopili, ko so bili otroci že odrasli. Nobeni od političark se v času aktivnega političnega delovanja ni rodil otrok, medtem ko so trije poslanci v času mandata postali očetje.

Časovne obremenitve dela v politiki

»Politika je taka: danes, ko te pokliče, moraš iti. Moraš biti tukaj, tam – zgodi se danes, ne jutri. [...] Ni urnika. In tako živi, nenazadnje tudi... družinsko življenje je blazno odgovorno – in zaradi tega, če ni doma dogovora, potem se tako ali tako skozi prerekaš, ker te nikoli ni doma ...«
(političarka 10)

Intervjuvani politiki in političarke so izpostavili, da jim največjo težavo pri organizaciji časa predstavljajo dolgi, nepredvidljivi in nestalni urniki. Skoraj vsi so poročali, da delajo 10 ur in več na dan. Službene obveznosti zaradi različnih dogodkov, sprejemov, usklajevanj, pogajanj, prireditev ali študija gradiva potekajo tudi v večernih in nočnih urah.

»Zdaj, če imam srečo, sem doma ob kakšnih šestih, če imam malo manj sreče, lahko ob desetih, če imam pa zelo nesrečo, pa čez polnoči.« (politik 5)

Zelo pogosto delajo med vikendi. Vendar je obremenitev večinoma odvisna od samoiniciativnosti in funkcije. Med bolj obremenjenimi so ministrice in ministri, med poslankami in poslanci pa tisti, ki sočasno opravljajo še župansko funkcijo. Nekateri politiki in političarke so zagotavljali, da so sami gospodarji svojega časa, vendar so redki. Le ena intervjuvanka (političarka 7) je povedala, da ima sedaj več prostega časa, kot ga je imela v prejšnji službi. Za vse pa velja: kdor želi nadgrajevati politično kariero, bo le stežka uspel s klasičnim osemurnim delovnikom in določenim delovnim časom.

»[...] jaz običajno pridem ob devetih, nič prej, potem pa sem tako običajno, kaj pa vem, do sedmih, osmih tukaj, potem grem domov. [...] z družino smo potem do desetih običajno, je še kakšno nalogo treba naredit včasih, [...] ampak to je majčkeno problem, ker zdaj otroci zelo pozno zaradi mene hodijo spat, zato da se vsaj dve uri na dan... da se malo pogovorimo, kaj je bilo v šoli, pa da se malo pocrkljamo, skratka, to je urnik moj standardni, potem ko grejo otroci spat, potem grem pa jaz, takrat grem pa brat [...] in običajno tam do ene dveh zjutraj [...]«
(političarka 4)

Političarke se z dela običajno vrnejo prej kot politiki, vendar »delo nosijo domov«, o čemer ni pripovedoval nobeden od politikov. Političarke, ki imajo šoloobvezne otroke, so pogosteje poudarile, da se poskušajo vrniti domov prej zato, da lahko večer preživijo z družino. O tem je poročal le eden od politikov. Le političarke so si tudi želele, da bi jih na službenih poteh lahko spremljali otroci. Kaže, da političarke, ki imajo otroke, svoj dan bolj kot politiki strukturirajo upoštevajoč družino.

»Zdaj, politika pomeni določeno žrtvovanje do družine. Recimo jaz družine ne vidim cel teden, ker sem v Ljubljani. Zato sem najel tukaj stanovanje, ker tista vožnja gor in dol sicer je možna, nekateri so za to.«
(politik 14)

Intervjuvanke in intervjuvanci, ki ne živijo v Ljubljani, so poročali, da veliko časa preživijo na poti. Zato nekateri živijo v službenih stanovanjih in se vračajo domov le ob vikendih, vendar je med političarkami in politikmi pri tej praksi pomembna razlika. Medtem ko vse političarke, ki med tednom živijo v Ljubljani, nimajo otrok ali pa so ti že odrasli, so nekateri politiki z družinami in majhnimi otroki od doma odsotni po cel teden.

Spolno specifična je tudi percepcija prostega časa, ki si ga političarke in politiki vzamejo predvsem čez vikend, čeprav tudi sobote in nedelje prinašajo obveznosti, vezane na politično delo, kot so obiski različnih prirediteljcev, strankarski dogodki ali priprave na nov delovni teden. Političarke z

nepolnoletnimi otroci so pogosto pripovedovale, da prosti čas namenjajo družini, gospodinjskemu delu in prijateljem, medtem ko politiki svojega prostega časa niso vezali na skrb za druge. Ob delovnem tudi strukturiranje prostega časa vodi do ugotovitev, da se ženske bolj kot moški čutijo odgovorne za gospodinjsko in skrbstveno delo, pri čemer pogosto povedo, da pri tem uživajo.

»Sprehodi, kuhanje. Pranje. Čisto klasično. Pa rože podelam – to je za dušo. Skratka, popolnoma, če gre, brez papirjev. Po gospodinjsko. Ker, zelo rabiš, ta ... stik z ... Pa da malo pocartljaš svoje [...] Ko sem jaz doma, zahtevam, da jaz to počnem – vse. [...] Ker jaz to res rada počnem.«
(političarka 1)

Kdo skrbi in gospodinji?

Politiki in političarke so največkrat poročali, da večino skrbstvenega in gospodinjskega dela pri njih doma opravijo drugi (partner ali partnerka, otroci, starši ali plačana gospodinjska pomoč). Da večino gospodinjskega dela opravijo sami, so poročali le politiki in političarke, ki živijo sami. Od tistih, ki so živeli v veččlanskih gospodinjstvih, so le redki poročali, da si delo enakovredno delijo z drugimi (družinskimi) člani. Največkrat je večino dela opravil partner oziroma partnerka, pogosto tudi otroci.

»Ja v resnici skoraj za vse skrbi [partner], dobesečno, ker jaz nimam časa iti v trgovino.« (političarka 3)

Kljub temu, da partnerji političark pogosto prevzamejo večino domačih opravil, pa je tudi tukaj zaznati omejitve tradicionalnih spolnih vlog, predvsem ko gre za nekatera rutinska in manj kreativna dela.

»[...] perem, likam, to še vedno, to moj mož, pravi, da ne bo delal nikoli, ne.« (političarka 10)

Podobno je mogoče sklepati tudi iz odgovorov politikov. Pranje perila in likanje je v glavnem domena žensk.

»Za likanje je tukaj ena grda zadeva. In sicer, če je obleka ali pa srajca, se krivi žensko, ne. Jaz sem si likal neke srajce še v času, ko sem bil [v prejšnji službi], in potem so nekateri komentirali kot, ta tvoja žena pa ne zna likat. [...] zaradi tega je prišlo do tega, da smo neki časa včasih dajali tud ven likat, drugače pa zdaj [žena] lika.« (politik 4)

Nekateri politiki so poročali tudi o tem, da »neradi zahajajo v kuhinjo« (politik 12) ali da ima žena, »kar se otrok tiče, vse ona preko« (politik 13). Eden od intervjuvancev (politik 8) pa je pri spolni zaznamovanosti posameznih del bil še bolj neposreden: ne more si predstavljati, da bi njegova žena pri vulkanizerju zamenjala gume.

Političarke so veliko pogosteje kot politiki poročale o tem, da jim pri skrbstvenem in gospodinjskem delu pomagajo osebe, ki niso člani gospodinjstva. To velja ne glede na to, ali živijo v partnerski zvezi in ali imajo (mladoletne) otroke. Širša družina je pomagala predvsem političarkam, ki so imele mladoletne otroke, medtem ko politiki o tovrstni pomoči niso poročali (ali je zaznali). Največkrat je to pomoč staršev pri skrbi za otroke, na primer vsakodnevno pripravljanje kosila. V takšnih primerih so to skorajda izključno starši ženske, kar razkriva spolno zaznamovan kulturni vzorec, kjer se skrb za družino in otroke prenaša matrilinearно.

Zunanjo plačano pomoč so političarke (manj o tem poročajo politiki) najemali v glavnem za čiščenje in pospravljanje, pa tudi nego bolnih družinskih članov. Običajno je bila organizacija zunanje plačane pomoči ženska odgovornost. Tako političarke kot politiki torej večino dela doma preložijo na svoje partnerke in partnerje, vendar političarke svoje partnerje razbremenijo tako, da organizirajo tudi zunanjo pomoč. Veliko intervjuvank pa je takšno pomoč striktno zavračalo, podobno so o svojih partnerkah poročali intervjuvanci. Ženske tako same sebe razumejo kot zaščitnice doma in družine, pri čemer preprečujejo, da bi »tuje« ženske (tašča, gospodinjska pomočnica, varuška) vstopale v njihovo zasebnost.

»[...] tu sem pa jaz ortodoksno konservativna. Taka zelo obsesivna, da tisto, kar je moje, je moje – nobenemu ne dopustim v svoj dom [...]« (političarka 10)

Večjo odgovornost žensk za sfero zasebnosti zrcalijo tudi odgovori politikov in političark o načinu odločanja v njihovih gospodinjstvih. Medtem ko političarke največkrat navajajo, da je odločanje v njihovem gospodinjstvu demokratično, politiki največkrat zatrjujejo, da glede gospodinskih in skrbstvenih opravil večinoma odloča partnerka.

»Ja so področja, v katerih žena absolutno prevzema svoje odločitve. Vsekakor kar se gospodinjstva tiče, kar se opreme tiče, kar se tiče oblačenja, kar se tiče teh stvari, so vse, so vsekakor v njeni domeni. Jaz se tu ne spuščam [...]« (politik 9)

Kaže, da so politiki bolj umaknjeni iz zasebne sfere in da jo prepuščajo partnerkam, medtem ko se političarke še vedno trudijo, da bi obvladovale

dogajanje doma. Področja skupnega odločanja so največkrat otroci in večji finančni izdatki.

Prevladujoča delitev neplačanega dela in razumevanje, kdo nosi večji del odgovornosti zanj, sta izrazito asimetrična. Tako politiki kot političarke so poročali o tem, da je podpora drugih družinskih članov pri političnem delu ključna, pri čemer je analiza odgovorov pokazala, da je še posebej pomembna za ženske. Še posebej pogosto so pozitivno podporo, ki so je bile deležne doma, poudarjale političarke. Do njihovega vstopa v politiko so imeli skeptični odnos predvsem otroci, medtem ko so pri politikih imele pomisleke predvsem partnerke. Politiki so tudi večkrat poročali, da je imela njihova partnerka indiferenten odnos, končna odločitev pa je bila njihova. Pomisleki otrok ter partnerjev in partnerk so pogosto povezani s skrbjo, da bo politična kariera negativno vplivala na političarke in politike same. Podpora doma ni le emocionalna, ampak ob prevzemanju neplačanega dela včasih vključuje tudi odrekanje partnerke ali partnerja lastni karieri, o čemer so bolj poročali politiki kot političarke.

»[...] saj v mojem primeru vidim, da če bi bila oba karierista, naša družina ne bi funkcionirala, tako da pač skušaš z dogovorom, to je dogovor dveh oseb, torej dve osebi se morata dogovoriti, kako bosta to speljali [...]« (politik 7)

»[...] vsekakor se mi zdi tukaj ključnega pomena za moje delovanje v politiki podpora soproge. Brez te podpore že ob vstopu v politiko in ves čas, odkar sem v njej – ki je brezrezervna v tem smislu, da ne samo, da me razume, da me podpira, ampak tudi prevzame del bremena, ki bi bilo sicer moje breme v družini, ona ga je zavestno prevzela – brez tega in v trenutku, ko bi rekla, da je pa to, kar počnem, zdaj preveč in da pretiravam, da naj malce, po domače povedano, ustavim konje, potem bi se seveda resno zamislil, ampak dokler imam to brezrezervno podporo, potem mi je mnogo lažje [...]« (politik 1)

Tudi pri neposrednem vprašanju, kako usklajujejo profesionalne obveznosti z delom doma in ali se je to usklajevanje spremenilo z vstopom v politiko, se pokažejo razlike med političarkami in politikami. Političarke so pogosteje navajale, da je z vstopom v politiko usklajevanje obeh področij postalo težje, kar posredno kaže na spolno zaznamovanost delitve neplačanega dela in odgovornosti zanj. Da je usklajevanje postalo težje, so najbolj poročale političarke z otroki in tiste, ki so živele v partnerskih zvezah. Politiki, ki so živeli v podobnih družinskih situacijah, pa so največkrat poročali, da jim usklajevanje ne dela težav.

Slaba vest staršev

Tako političarke kot politiki vprašanje usklajevanja profesionalnih in zasebnih obveznosti v prvi vrsti povezujejo s skrbjo za otroke. Več jih je izrazilo skrb, kako njihova odsotnost od doma vpliva nanje, zlasti najmlajše, zato načrtno preživljajo čas z njimi. Pri političarkah je zaznavanje usklajevanja kot problem vezano na lastno razumevanje materinske vloge: koliko časa menijo, da morajo biti prisotne doma, ali morajo vsak dan kuhati, koliko časa na dan se morajo ukvarjati z otrokom. Političarka, ki je vstopila v politiko kot samska mati z majhnim otrokom, je na primer povedala, da se je vrnila v službo, ko je bil otrok star 6 mesecev, tako da ga je hodila dojit domov med delovnim časom, kasneje pa ga je vedno vzela s seboj na strankarske dejavnosti.

»[...] potem v šoli je pa tako ali tako, da je bilo tisto podaljšano bivanja. Kosilo je bilo tam, tako da ... mi praktično nikoli nismo med tednom doma kuhali [...]« (političarka 15)

Če so političarke v odgovorih na vprašanje o usklajevanju opisovale predvsem praktične izkušnje, so na drugi strani politiki problem predstavili kot vprašanje postavljanja priorit.

»Mi smo imeli te pojme razčiščene, na začetku, in verjetno ne bi niti družine imeli, če se ne bi o tem pogovorili na začetku, pač je bilo to sprejeto kot neko dejstvo, v tem smislu, da bomo poskušali narediti kar se da za mojo kariero,... na podlagi tega smo v to šli na nek način ... ne vem, zavedali smo se, kaj nam to prinese. To je to. Tako da problemov nekih nismo imeli.« (politik 7)

Tri političarke, ki imajo odrasle otroke, so povedale, da nikakor ne bi šle v politiko, če bi bili otroci majhni. Prav tako si politike ob majhnem otroku ne predstavljajo trije politiki.

»[...] to je nemogoče, koliko ti zasebnega življenja požre ta politika. Partnerstvo pri tem trpi, če je pa še družina širša, pa sploh, ne. Jaz enostavno ne verjamem kolegicam, ki pravijo, da to ne vpliva na njihovo življenje. Ker če dobro delaš, če dobro opravljaš ta poklic, potem si toliko angažiran, da ni časa. Lahko nekdo sicer skrbi za tvoje otroke, ti pomaga pri varstvu in vsem skupaj, ampak ti otroci vendarle nimajo mame [...]« (političarka 12)

Vendar pa je – zanimivo – več političark, ki nimajo otrok, menilo, da bi lahko delovale v tej profesiji tudi, če bi imele majhnega otroka, starševstva (materinstvo) torej ne prepoznavajo kot oviro za politično kariero.

Političarke in politiki z otroki so največkrat poročali, da starševstvo ni imelo negativnega vpliva na njihovo kariero, pri čemer so ženske to dejstvo poudarjale bolj pogosto kot moški, kar je mogoče razložiti kot potrebo žensk, da upravičijo svoj vstop v politiko, kljub temu da imajo družino. Vendar pa je nekaj politikov poročalo, da je otrok predstavljal negativen vpliv na kariero njihovih partnerk, nekatere političarke so omenjale negativen vpliv na lastno kariero pred vstopom v politiko. Med tistimi političarkami, ki poročajo, da ni bilo negativnega vpliva, lahko zasledimo zelo različne načine usklajevanja zasebnega in profesionalnega: nekatere so same prevzele večino skrbi za otroke, pri drugih je velik delež dela prevzel partner, tretje pa so najele plačano pomoč na domu. Le eden od politikov (in nobena političarka) pa je poudaril, da so otroci pozitivno vplivali na njegovo politično kariero.

»[...] sigurno pozitivno, ker ljudje, ne vem, na nek način pozitivno gledajo na tistega človeka, ki ima družino, ki ima majhne otroke [...]« (politik 7)

Delovanje tradicionalne spolne pogodbe smo identificirali tudi iz odgovorov o občutkih krivde, s katerimi se srečujejo političarke in politiki. V glavnem o njih govorijo tisti z otroki in so povezani s pomanjkanjem časa zanje. Bistveno manj so intervjuvanci in intervjuvanke izpostavili občutke krivde do partnerja/partnerke in še manj do staršev. Več političark in politikov pa je zagotavljalo, da nimajo nikakršnih občutkov krivde, povezanih s tem, da veliko delajo. Med njimi so bili v glavnem – a ne izključno – tisti z odraslimi otroki ali brez njih. Le med političarkami smo zasledili utemeljitev, da občutkov krivde nimajo, ker jim uspe vse postoriti tudi doma.

Politično vdira v zasebno

»Polje zasebnega se ti zmanjša skoraj do nule. [...] Mislim, da je to razlog, zakaj potem večina ljudi reče politiki ne.« (političarka 3)

Politiki in političarke so poročali o negativnem vplivu javne izpostavljenosti na njihove partnerje ali partnerke, otroke ali širšo družino. Redukcija zasebnosti se v luči spolno specifičnih vlog, kjer je ženskam pripisana primarna odgovornost v zasebni sferi, kaže kot eden od dejavnikov, ki od politike bolj odvrta ženske kot moške. Političarke so namreč o negativnih vplivih vdora v zasebnost poročale več kot politiki. Ena od intervjuvank

(političarka 7) je izrazila mnenje, da javnost in medije bolj zanima zasebno življenje žensk kot, kaj imajo povedati. Le političarke so poročale, da so se njihovi partnerji morali soočiti z govoricami, da imajo drugega partnerja ali partnerko in da so zato toliko zdoma. Dve intervjuvanki (političarka 15, političarka 18) sta pripovedovali, da so njunega otroka zasmehovali v šoli, ena intervjuvanka (političarka 18) tudi, da je imel njen otrok težave pri ureničevanju lastnih ambicij. Eden od intervjuvancev (politik 6) se je spraševal, ali ne bo imel njegov priimek negativnega vpliva, ko bo njegov otrok iskal službo.

»... bolj ko si politično izpostavljen, bolj je izpostavljen tudi tvoj zasebni vidik življenja, tukaj pa nisi izoliran, tukaj so pa soproga, otroci, morda še kdo drug, brat, mati in tako naprej, in, posledica tega političnega delovanja mojega je, da so, da je njihova zasebnost bolj razkrita, kot bi bila, če jaz ne bi bil v politiki. In to se pogosto izrazi na precej, bom rekel, grobe načine, mediji hočejo vse informacije o tem, ne samo, kaj jaz počnem, ampak kaj počnejo moji bližnji, kakšne odločitve sprejemajo, recimo, moja soproga v službi, pod kakšnimi pogoji se je vpisal moj sin na fakulteto, iščejo se kakšne temne plati njihovega življenja ali dela, skratka, mediji iščejo škandale, iščejo nepravilnosti, ki bi jih potem lahko seveda pripisali meni, jasno, ampak cena, ki jo tukaj družina plača, je vidna, izpostavljenost je precejšnja.« (politik 1)

Strategije, ki jih politiki in političarke uporabljajo, da bi se zaščitili pred vdorom javnosti v njihova življenja, so različne in deloma spolno specifične. Nekaterne političarke poročajo, da več ne nakupujejo in obiskujejo kulturnih prireditev ali gostiln. Javnosti se skušajo izogibati tudi politiki, predvsem kadar so z družino, na primer tako, da gredo na počitnice v tujino. Nekateri politiki poročajo tudi o tem, da so spremenili obnašanje v javnosti.

Upor maskulinizaciji politike?

Po mnenju večine političark in politikov so razlogi za nizko prisotnost žensk v slovenski politiki ravno težave, ki jih povzročata usklajevanje profesionalne in zasebne sfere ter javna izpostavljenost. V zvezi z usklajevanjem je kar nekaj političark in politikov izpostavilo še vedno prisotna tradicionalna stališča v družbi, da je skrb za družino v prvi vrsti odgovornost žensk. Zanimivo je, da je to težavo eksplicitno omenilo več politikov kakor političark.

»Dejstvo je, da še vedno ženska verjetno opravlja zelo veliko del, ki jim rečemo gospodinjska opravila.« (politik 3)

»Ja, še vedno prevladuje mnenje, da moški bo vlekel več. In v družbi žal je še tako. Ker jaz pravim, ta ruralnost družbe je toliko vplivna in te vrednote tradicionalne, da ženski pripada kaj drugega, ne pa politika, ne pa odločanje.« (politik 14)

»V družbi je ženska pri nas zelo obremenjena, ker ženska, če hoče biti uspešna na svojem delovnem mestu, pa če je to gospodarstvo ali politika ali kultura, kjer koli pač je, če hoče biti uspešna, to pomeni, da ji odvzema to delo ogromno časa in potem objektivno zanemarja družino.« (političarka 12)

Nekaj političark in le en politik so kot oviro uveljavljanju žensk v politiki izpostavili maskuliniziranost profesije, v kateri vlada neprijazno okolje do žensk. Še manj pa je bilo takih, ki so razmišljali o potrebi po tem, da bi se profesija spreminjala.

»Jaz sem se pogovarjala s svojimi kolegi in kolegicami iz drugih parlamentov. [...] Tudi mlajši moški so zahtevali, da se recimo ene stvari fiksirajo in da so bolj stabilne in da so neke ustaljene periode. [...] Ravno zaradi tega, ker so imeli probleme v zasebnem življenju, imeli so probleme tudi z varstvom otrok – in to so tudi v teh skandinavskih državah, v parlamentih ali pa v mestnih svetih so najemali servise za varstvo otrok [...]« (političarka 8)

... ali poročali o tem, da se sami upirajo neprijaznim pritiskom profesionalnega življenja, ki ne omogočajo usklajevanja z drugimi sferami življenja.

»[...] tukaj mora bit zadeva, na nek način odnos, zelo urejena od prej, da ga lahko spraviš v ta tok, da kolikor toliko špila, ni pa enostavno, in bom rekel, vsake toliko časa moraš tudi pri sebi spoznati, ko sam se zalotiš, da greš v stvari, kjer pretiravaš, in dobesedno se je treba prilagoditi in tukaj kak korak nazaj narediti, se komu opravičiti in enostavno povedati, konec je, zdaj je familija na vrsti. In to pride dokaj pogosto, do te točke, kjer zadeva gre predaleč, sploh v takem tempu, ne.« (politik 13)

Sklep: politično se ne ozira na zasebno

»... mlajše ženske, ki še imajo relativno majhne otroke, se težje odločijo za vstop v politiko. [...] Na tem ministrstvu, kjer sem sedaj, imam ogromno zaposlenih sodelavk z majhnimi otroki in imajo hude probleme, ker ne morejo držati tega tempa z menoj, ki se raztegne daleč v popoldne in

proti večeru. [...] V praksi je po moji oceni problem in pretežni del bremena v tem delu, ko gre za skrb za otroka, očitno še vedno nosijo ženske, ne glede na to, da si vsi tako prizadevamo za emancipacijo v vseh pogledih.» (politik 1)

Rezultati naše analize potrjujejo ugotovitve drugih raziskav, da je politika – ne le po spolni strukturi, ampak tudi z organiziranostjo in načini delovanja ter posledično možnostjo usklajevanja obveznosti v profesionalnem in zasebnem življenju – izrazito maskulizirana profesija. Urniki so dolgi in nepredvidljivi, delo poteka tudi ob vikendih, večerih ali ponoči. Takšno profesionalno okolje predpostavlja samskost ali da bodo večino neplačnega (a nujnega) dela v zasebni sferi prevzeli drugi: partner ali partnerka, otroci, starši ali plačana gospodinjska pomoč. V družbi, kjer je pričakovano, da večji del gospodinjskega in skrbstvenega dela opravijo ženske, in kjer je to tudi široko razširjena praksa, takšno profesionalno okolje predstavlja težavo predvsem njim.

Rezultati naše raziskave dokazujejo obstoj dejavne spolne pogodbe v Sloveniji. Ko se odločajo za vstop v politiko ter ko strukturirajo delovni in prosti čas ter življenje na sploh, ministrice in poslanke bolj upoštevajo partnerja in družino kot njihovi kolegi. Glede tega so indikativni demografski podatki o ženskah in moških v našem vzorcu (več poročenih politikov, politiki so imeli več otrok, njihovi otroci so bili mlajši, ko so vstopali v politiko).

Ženskam, ki živijo v partnerskih odnosih in/ali imajo otroke, je lahko prav usklajevanje obveznosti profesionalnega in zasebnega življenja ovira pri odločitvi za vstop v politiko. Eden od pomembnih indecev za to je netipična ureditev vsakdanjega življenja političark, ki živijo v partnerskih odnosih. Kaže namreč, da se politike lahko lotijo predvsem ženske, katerih partnerji so pripravljene prevzeti večino gospodinjskih in skrbstvenih obveznosti ter so v nekaterih primerih pripravljene tudi zapostaviti lastno kariero. Glede na obstoječa družbena pričakovanja lahko s takšno podporo doma lažje računajo politiki – glede na obstoječa družbena pričakovanja in spolne vloge. Na prvi pogled političarke in njihove družine utečene spolne pogodbe pogosto postavljajo na glavo, saj prakticirajo tradicionalno asimetrično delitev gospodinjskega in skrbstvenega dela v obrnjenih vlogah. Toda naši podatki kažejo, da političarke tudi takrat, ko so bolj ali manj izključene iz obveznosti doma, še vedno organizirajo pomoč drugih v gospodinjstvu (menedžirajo gospodinjsko in skrbstveno delo, če ga osebno ne opravljajo). Ob tem se bolj kot moški srečujejo s tradicionalnimi pričakovanji in kritikami v političnem in širšem družbenem okolju.

Naša analiza je torej pokazala, da asimetričnost v obremenjenosti z zasebnim obstaja v slovenskem političnem tako na ravni pričakovanj kot dejanskih praks. Čeprav so zahteve po večji participaciji žensk v političnem

delovanju in odločanju sprejete in se celo vse bolj uresničujejo, politično ostaja maskulinizirano in ločeno od zasebnega. Zato večja pričakovana in dejanska vpetost v zasebno zmanjša možnosti učinkovitega delovanja v političnem. Z analizo smo ugotovili, da je način spreminjanja spolne strukture politične profesije k večji enakopravnosti spolov takšen, da zahteva prilagajanje žensk in moških nespremenjeni maskulinizirani politični profesiji. Ta se ne spreminja tako, da bi vključila večje število tistih, ki odstopajo od tradicionalnega vzorca delovanja v politiki. Zaznali smo torej strategijo »vključitve« (po Squires, 2009). Iz analize našega gradiva ni bilo zaznati, da bi v političnem življenju v Sloveniji obstajala zaznava specifičnega ženskega prispevka političnemu, ki bi bil osnova za večjo participacijo žensk (»strategija obrata«; Squires, 2009). Da bi izenačili možnosti različnih žensk in moških za vstop in delovanje v politiki, bi bilo potrebno spremeniti politično profesionalno kulturo in prakse, redefinirati profesionalne zahteve na eni strani in vzpostaviti enakost pri delitvi odgovornosti in dela ter možnosti sodelovanja v zasebnosti na drugi, kar bi pomenilo spremembe celotne družbe k bolj egalitarni in družini/zasebnemu življenju prijazni skupnosti (McKay, 2007: 387; McKay, 2011: 19; Phillips, 1991: 101). Takšnega premika proti strategiji »premestitve« (Squires, 2009) v Sloveniji ni zaznati. Geißel (2000) opozarja, da bi morali trojno obremenjenost političark (delo, dom, politika) in s tem njihovo orientacijo na različna področja življenja razumeti tudi kot priložnost. Večstranska orientacija lahko človeka osvobodi fiksiranja na eno življenjsko področje (npr. dom), predstavlja inovacijo na politično institucionalni ravni in prinaša spremembe celotni družbi – tudi na ravni odnosov med spoloma. Opisane spremembe bi koristile tudi moškim, ki so v zasebnosti bolj obremenjeni, kot se to v skladu s tradicionalno delitvijo vlog po spolu od njih pričakuje in/ali si želijo aktivnejše vloge v delitvi starševskih in gospodinjskih obveznosti.

LITERATURA

- Acker, Joan (2003): Hierarchies, jobs, bodies: A Theory of gendered organizations. V Robin J. Ely, Erica G. Foldy in Maureen A. Scully (ur.), *Reader in Gender, Work and Organization*, 26–33. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Adler J., Nancy (1987): Women in Management *Worldwide International Studies of Management and Organisation* 16 (3–4): 3–32.
- Aliaga, Christel (2006): How is the Time of Women and Men Distributed in Europe?, *Statistics in Focus*, 4/2006. Luxembourg: Eurostat.
- Antić Gaber, Milica (2007): Poklicne kariere slovenskih političark. V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim: Ženske na trgu dela*, 111–130. Koper: Založba Annales.
- De Beauvoir, Simone (1949/1999–2000): *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
- Bittman, Michael in Judy Wajcman (1999): *The Rush Hour: The Quality of Leisure Time and Gender Equity*. SPCR Discussion Paper No. 97.

- Brannen, Julia in Peter Moss (1991): *Managing Mothers: Dual Earner Households after Maternity Leave*. London: Unwin Hyman.
- Bryson, Valerie (2008): *Time-Use Studies: A potentially Feminist Tool*. *International Feminist Journal of Politics* 10 (2): 135–153.
- Budig, Michelle in Paula England (2001): *The Wage Penalty for Motherhood*. *American Sociological Review* 66 (2): 204–225.
- Conway, Margaret (2001): *Women and Political Participation*. *Political Science and Politics* 34 (2): 231–233.
- Davidson-Schmich K., Louise (2007): *Ahead of Her Time: Eva Kolinsky and the Limits of German Gender Quotas*. *German Politics* 16 (3): 391–407.
- Davidson-Schmich K., Louise (2009): *Do gender quotas make a difference for who gets asked to run for elective office? Evidence from Germany*. Paper Prepared for the 2009 Midwest Political Science Annual Meeting, Chicago.
- Drobnič, Sonja in Ana Guillén Rodríguez M. (2011): *Tensions Between Work and Home: Job Quality and Working Conditions in the Institutional Contexts of Germany and Spain*. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 18 (2): 232–268.
- Duncan, Simon (1996): *The Diverse Worlds of European Patriarchy: The Politics of Work and Daily Life*. V Maria Dolors García-Ramon in Janice Monk (ur.), *Women of the European Union: The Politics of Work and Daily Life*, 74–110. London in New York: Routledge.
- Elder, Laurel (2004): *Why Women Don't Run: Explaining Women's Under-representation in America's Political Institutions*. *Women & Politics* 26 (2): 27–56.
- European Commission (2009): *Indicators for monitoring the employment Guidelines including indicators for additional employment analysis*. Compendium. Brussels: European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- European Social Survey (2004). Krog 2 (3.1). Dostopno preko: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round2/>, 5. 12. 2011.
- Eurydice (2009): *Early childhood education and care in Europe: Tackling social and cultural inequalities*. Brussels: Eurydice.
- Geißel, Brigitte (2000): *Innovative Potenziale von Politikerinnen: Mehrfachorientierung auf Politik, Beruf und Privatleben*. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament 31–32 (2000): 24–29. Dostopno preko: http://www.bpb.de/publikationen/N9QDNV,0,0,Innovative_Potenziale_von_Politikerinnen.html#art0, 5. 12. 2011
- Gluck M., Susan (1978): *Does Sex Make a Difference? A Case Study of Women in Politics*. *The Western Political Quarterly* 31 (4): 492–501.
- Gornick C., Janet, Marcia Meyers K. in Katherin Ross E. (1998): *Public Policies and the Employment of Mothers: A Cross-National Study*. *Social Science Quarterly* 79 (1): 35–54.
- Gornick C., Janet in Jerry Jacobs (1998): *Gender, The Welfare State, and Public Employment: A Comparative Study of Seven Industrialized Countries*. *American Sociological Review* 63 (5): 688–710.

- Halford, Susan in Pauline Leonard (2006): *Negotiating Gendered Identities at Work. Place, Space and Time*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hochschild R., Arlie (1989/2003): *The Second Shift*. London: Penguin Books.
- Hoecker, Beate (1994): *Parlamentarierinnen im Deutschen Bundestag: 1949–1990*. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 4 (1994): 446–581.
- Humer, Živa in Metka Kuhar (2010): *Domače in skrbstveno delo ter odnosi med spoloma: stare zgodbe v novih preoblikah?*. *Družboslovne razprave* XXVI (64): 81–96.
- Jogan, Maca (1990): *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: FSPN.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj-Sadar (2004): *Starši med delom in družino*. *Teorija in praksa* 43 (5–6): 716–736.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra (ur.) in Nevenka Černigoj-Sadar (ur.) (2007): *Delo in družina: S partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj-Sadar (2009): *Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja v Sloveniji: Vloga javnih služb za zaposlovanje*. Poročilo o raziskavi. Ljubljana: Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije, Fakulteta za družbene vede.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj-Sadar (2011): *Social Policies Related to Parenthood and Capabilities of Slovenian Parents*. *Social Politics. International Studies in Gender, State and Society* 18 (2): 199–231.
- Kolb, Deborah, Joyce Fletcher K., Fedra Mayerson E., Deborah Merrill-Sands in Robin Elly J. (2003): *Making Change: A framework for promoting gender equality in organizations*. V Robin J. Ely, Erica G. Foldy in Maureen A. Scully (ur.), *Reader in Gender, Work and Organization*, 26–33. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Kolinsky, Eva (1989): *Women in West Germany*. Oxford: Berg.
- Kolinsky, Eva (1993): *Women in contemporary Germany: life, work, and politics*. New York in Oxford: Berg.
- Lawless L., Jennifer in Richard Fox L. (2005): *It Takes a Candidate: Why Women Don't Run for Office*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lee Manning, Marcia (1976): *Why Few Women Hold Public Office: Democracy and Sexual Roles*. *Political Science Quarterly* 91 (poletje 1976): 297–314.
- Lyon, Dawn in Alison Woodward E. (2004): *Gender and Time at the Top: Cultural Constructions of Time in High-Level Careers and Homes*. *European Journal of Women's Studies* 11 (2): 205–221.
- Mackay, Fionna (2001): *Love and Politics: Women Politicians and the Ethics of Care*. London and New York: Continuum.
- McGlen E., Nancy (1980): *The Impact of Parenthood on Political Participation*. *The Western Political Quarterly* 33 (3): 297–313.
- McKay, Joanna (2007): *Women MPs and the Socio-Environmental Preconditions for Political Participation in the Federal Republic*. *German Politics* 16 (3): 379–390.

- McKay, Joanna (2011): »Having it All?« Women MPs and Motherhood in Germany and the UK. *Parliamentary Affairs* 2011: 1–23.
- Mennino Falter, Sue in April Brayfield (2002): Job-Family Trade-offs. The Multi-dimensional Effects of Gender. *Work and Occupation* 29 (2): 226–256.
- Oakley, Ann (1974/2000): *Gospodinja*. Ljubljana: cf*
- OECD (2003): *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life (Volume 2): Austria, Ireland and Japan*. Paris: OECD.
- Phillips, Anne (1991): *Engendering Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Renner, Tanja, Alenka Švab, Tjaša Žakelj in Živa Humer (2005): *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv očetovskega dopusta na aktivno očetovstvo. Končno poročilo*. Ljubljana: Urad RS za enake možnosti, Fakulteta za družbene vede.
- Risman, Barbara (2004): »Gender as a social structure: Theory wrestling with activism«. *Gender and Society* 18 (4): 429–50.
- Rosenthal S., Cindy (2001): *Divided Lives: Revisiting Considerations of the Personal and Political*. *Women & Politics* 22 (1): 37–62.
- Sedmak, Mateja (ur.) in Zorana Medarič (ur.) (2007): *Med javnim in zasebnim: Ženske na trgu dela*. Koper: Založba Annales.
- Sedmak, Mateja in Zorana Medarič (2007): *Vpliv zaposlitve na družinske odločitve in družinsko življenje*. V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim: Ženske na trgu dela*, 75–109. Koper: Založba Annales.
- Shvedova, Nadezdha (1998/2002): *Obstacles to Women's Participation in Parliament: International IDEA's Handbook: Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: International IDEA.
- Squires, Judith (2009/1999): *Spol v politični teoriji*. Ljubljana: Krtina.
- Ule, Mirjana, Tanja Renner, Tjaša Žakelj, Valentina Hlebec in Metka Kuhar (2003): *Tipi družin in socialne mreže. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, Mirjana in Metka Kuhar (2003): *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vlada RS, Urad za enake možnosti (2005): *Analiza stanja. Podlaga za Resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005–2013)*. Ljubljana: Vlada RS, Urad za enake možnosti.
- Wajcman, Judy (1998): *Managing like a Man: Women and Men in Corporate Management*. Pennsylvania, UP: The Pennsylvania State University Press.